

VARIA

Bognárné Kocsis Judit*

Veszprém

A református nevelés és oktatás történelmi hagyományainak érvényesülése Karácsony Sándor pedagógiájában

Historical Traditions of Reformed Education Prevailing
in the Pedagogy of Sándor Karácsony. Abstract

The views of Sándor Karácsony about religious education can be clearly discerned from his writings. The main task of reformed pedagogy is to activate continuously the divine notions in this continuously changing world. Protestant teachers must accomplish their daily work according to the Gospel of Christ. The Hungarian Reformed Church was a so-called “church of schools” for hundreds of years. This means that even between WW I and WW II it owned more schools than churches. The number of Reformed schools is significant even today. Sándor Karácsony claims that only Reformed people and communities are able to maintain Reformed schools by people who “are ready to serve and sacrifice themselves” for this cause (Karácsony, Sándor: *A magyarok Istene*. Széphalom Könyvműhely, Budapest 2004, 172).

Keywords: Sándor Karácsony, Reformed pedagogy, Reformed church, religion, educator.

A református nevelés és vallás

A magyar református oktatás és nevelés nagy történelmi hagyománnyal bír, amelynek koncepciója és elemei jó például szolgálhatnak a mai ember számára is. A református egyház több évszázad óta kiemelten kezeli az iskoláztatást, és innen ered az iskolaegyház megnevezés is. Az iskolaegyház megnevezés azért állta meg a helyét, mivel a református egyháznak még a két világháború közötti időkben is több iskolája volt, mint temploma. A pedagógusok száma meghaladta a lelkészekét, és több pénzt fordítottak a művelődésre, mint a lelkigondozásra.

* Bognárné Dr. Kocsis Judit (Várpalota, 1968) a veszprémi Pannon Egyetem Neveléstudományi Intézetének egyetemi adjunktusa. Felsőfokú tanulmányokat végzett és oklevelet szerzett a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem tanárképző karán a matematika–technika szakon (1991), a Budapesti Református Teológiai Akadémia református hitoktatói szakán (1992), 1996-ban pedig szintén a Janus Pannonius Tudományegyetem bölcsész tudományi karán, olasz nyelv és irodalom szakon. 2010-ben szerzett PhD-fokozatot. Disszertációjának címe: *Karácsony Sándor pedagógiai modellje és recepciója a református felsőoktatásban*. Számos publikációja mellett eddig két kötete jelent meg: disszertációja (2010), valamint *Pedagógiai kutatások módszertana és statisztikai alapjai* című könyve (2014).

A református iskolákban alkalmazott oktatási-nevelési koncepció, és a református szellemiség kialakulása több évszázados fejlődés eredménye. A református pedagógia alapját, kiindulási elveit Kálvin János és az ő eszmerendszere határozta meg, aki kiemelte az iskola szerepét a nevelésben.¹

A 20. század elején a reformátusok nagy része kisebb településeken élt. Így az egyház a falvak felé fordult, és anyagilag támogatta az arra rászoruló, hánytatott sorsú, viszont tehetséges gyermekeket, illetve ifjakat, hogy tanulmányukat magasabb szinten is folytathassák. Ebben a törekvésben Sárospataknak volt kezdeményező szerepe, amelyhez később több református kollégium is csatlakozott, például Pápa, Nagykőrös, Hódmezővásárhely, Szeghalom és Miskolc. A református iskolák és gimnáziumok működését gazdag nagybirtokosok is támogatták anyagilag. Lorántffy Zsuzsanna például a sárospataki, Török Bálint pedig a pápai kollégiumot karolta fel.

Amint az közismert, Karácsony Sándor (1891–1952) egyike azon neveléstudománnyal foglalkozó szakembereknek, akik nagy hatást gyakoroltak a 20. századi református pedagógiára. Református identitásának kialakulását nagymértékben valószínűleg az segítette, hogy édesanyja református lelkészcsaládban nevelkedett, és hogy elemi, általános iskolai tanulmányait a földesi református népiskolában, majd a debreceni református kollégiumban végezte. Felnőttként bekapcsolódott többek között a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség (MEKDSZ), a Keresztyén Ifjúsági Egyesület (KIE), illetve a Magyar Cserkészszövetség munkájába. 1927–1943 között a budapesti Kálvin téri gyülekezet presbitere volt. 1943-tól 1952-ig szintén Budapesten, a Pozsonyi úti gyülekezetben viselt presbiteri tisztséget, s emellett budapesti egyházkerületi képviselő, egyházmegyei tanácsbíró és egyházmegyei tanügyi bizottsági tag volt. 1945-ben a Tiszántúli Református Egyházkerület tanácsbírájaként is tevékenykedett, 1947-ben pedig zsinati tag és a Tiszántúli Református Egyházkerület képviselője is volt. Mélyen hívő reformátusként igen fontosnak tartotta mind a protestáns hagyományokat, mind pedig az egyházi szolgálatot.²

Karácsony Sándor a maga vallásértelmezését a vallás szó jelentéséből vezeti le: vallás során az ember a hitéről vall, bizonyosságot tesz, ehhez azonban legalább két személy szükséges, és pedig a vallást tevő és a hallgató. A keresztyén vallás értékeit és üzenetét pedig (2004) a következőkben látja:³

¹ Kálvin János: *A genfi egyház kátéja, azaz a gyermekeknek Krisztus Tudományában való oktatására szolgáló formula*. A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 1998.

² Ld. Bognárné Kocsis Judit: *Karácsony Sándor pedagógiai modellje és recepciója a református felsőoktatásban*. OOK Press Kiadó, Pápa 2010, 15. Bognárné Kocsis Judit: A vallásos nevelés irányelvei Karácsony Sándor művei alapján. In: Juhász György – Horváth Kinga – Árki Zuzana – Keserű József – Lévai Attila – Šeben Zoltán (szerk.): *A komáromi Selye János Egyetem 2015-ös „Innováció és kreativitás az oktatásban és a tudományban” Nemzetközi Tudományos Konferenciájának tanulmánykötete*. Teológiai és Humántudományi szekciók. Komárom, 2015, (25–35) 25.

³ Ld. Karácsony Sándor: *A magyarok Istene*. Széphalom Könyvműhely, Budapest 2004, 41.

1. A vallás mutatja meg az ember számára, hogy van értelme evilági szenvedéseinek. Gyötrelme nem hiábavaló.
2. A Biblia utat mutat az ember számára az életben. Isten kijelenti törvényeit, parancsait, hogy az ember annak megfelelően éljen.
3. Mivel az ember eredendően bűnös, nehéz Isten törvénye szerint élnie. De képes újjászületni, az Isten útját járni, és így megszabadul a bűn terhétől is.

A református vallás az egyetemes papaság elvét vallja, így Karácsony Sándor minden egyes hívő ember hitére számít. A református hit szerinte olyan belső lelkiület, amelynek fő jellemzői az egyszerűség, az alázatosság és (sok esetben) a csökönység. Ezeket a magatartásformákat nem könnyű megvalósítani a mindennapi pedagógiában, de hogy ez megtörténjék, szükség van a gyakori önvizsgálatra és az Istentől kapott kegyelemre.⁴

Karácsony Sándor úgy látja, hogy a protestantizmusnak két nagyon fontos jellemzője van: egyrészt a megmerevedés, a változatlanág jellemzi történetisége miatt, másrészt pedig a benne hívő emberek általi folyamatos változás. A protestáns egyház akkor lehet ható és eredményes, ha a gyülekezet tagjai ténylegesen protestánsok. A protestáns ember személyesen megváltott egyén, akinek nagy a felelőssége a mindennapok világában. A református ember valódi énye és hite a közösségben, a másik ember iránt tanúsított magatartásban, az együttélésben nyilvánul meg, amely egyfajta küldetés és egész életre szóló feladat is. Ezt a küldetését a felebaráti szeretet, a szolgálat és az áldozatra való készség gyakorlása által valósítja meg, a mindennapokban pedig a Bibliából meríti reménységét.⁵

Református történelmi hagyományok a pedagógia gyakorlatában

A református pedagógia gyakorlata olyan sajátosságokkal bír, amelyek célkitűzésként jelennek meg a mai oktatási-nevelési gyakorlatban is, illetve manapság is hangsúlyt fektetnek a biztosításukra.

1. A református „tudós tanár” eszménye

A református „tudós tanár” eszménye olyan református nevelők alkalmazását jelenti, akik kimagasló eredményt érnek el szakterületükön, kutatásokat végeznek, esetleg doktorálnak is, tehát a folytonos tanulási vágy jellemzi őket, s így tudásuk megbízható. A református oktatási-nevelési rendszer már a korai életkorban beleneveli a fiatalokba a tudás iránti vágyat, a szorgalmas, tevékeny, felelős magatartást, amint ezt a következő pontok is tükrözik.

⁴ Ld. Karácsony Sándor: *A magyarok Istene*, 41.

⁵ Bognámé Kocsis Judit: *A vallásos nevelés irányelvei Karácsony Sándor művei alapján*, 26.

2. *A partikularendszer kiépítése*

A református történelmi hagyománnyal rendelkező kollégiumok alap- és középfokú iskolákból álló iskolarendszert, latin kifejezéssel úgynevezett partikularendszert hoztak létre maguk körül. A kollégiumok tantervekkel, tankönyvekkel támogatták a hozzájuk tartozó intézményeket, és oktatták az iskolafenntartó gyülekezetek lelkipásztorait, tanítóit, azaz szoros kapcsolatot tartottak fent az „anyaiskola” és a partikulák között.

A lelkipásztorok és a tanítók a kollégiumba irányították a legtehetségesebb diákokat. Ezt mindannyian feladatuknak tekintették. Az anyaiskola legkiválóbb tanulói *növendéktanító*ként, más szóval *praeceptorok*ként oktattak a partikulákban anyagi helyzetük javítása érdekében. A tanítás mellett azonban ők is tanultak a lelkész vagy a náluk magasabban álló *rector* segítségével.

A *praeceptorok* két-három partikulában eltöltött év után tértek vissza az anyaiskolába, és itt fejezték be tanulmányaikat. Ezeket a végzős diákokat nevezték *reduxok*nak.

Az anyaiskolai tanulmányok lezárása után a *reduxok* *rector*ként állhattak ismét katedrára. A *rectorok* általában néhány évet töltöttek el a tanítással, s ezalatt pénzt gyűjtöttek, vagy pártfogókat kerestek külföldi tanulmányútjukhoz.

Természetesen nem mindenki kívánt külföldi tanulmányokat folytatni. Aki nem élt a külföldi tanulmányok lehetőségével, *domi doctus* végzettséggel, azaz hazai diplomával lépett lelkészi, jegyzői vagy jogászi pályára.

3. *A peregrináció szerepének hangsúlyozása*

A peregrináció, azaz a külföldi tanulmányutaknak és a külföldi kapcsolatok kiépítésének kiemelt szerepe volt a református iskolákban. A protestáns hagyományként számon tartott peregrináció már a 16–17. században jelentős szereppel bírt. A protestáns fiatalok nyugati, elsősorban protestáns egyetemeket látogattak kollégiumuk támogatásával, és ott mélyítették el tudásukat, tudományos műveket írtak, továbbá megismerhették az adott ország sajátosságait, elért eredményeiket. A hazatért peregrinusok szokás szerint a kollégiumban tanítottak még néhány évet: kamatoztatták a külföldön szerzett ismereteiket, felpofozták a hazai tudományos életet és kultúrát. Tapasztalataik, kibővült ismereteik, jó értelemben megváltozott szemléletmódjuk és hozzáállásuk hatékony folyamatokat indítottak el a tudományos életben.

4. *Kollégiumok, internátusok rendszere*

A kollégiumok évszázadok óta meghatározó szerepet töltenek be a református nevelésben. A hatékonyságukat az iskola és a kollégium szoros együttműködése, zárt, családi közössége biztosította, illetve biztosítja.

A kollégium szigorú rendszere megkövetelte a fegyelmért felelős személyek megválasztását és a közös programok kialakítását. Hagyományos diák-tisztségek például a *hetes felügyelő diákok* (*apparitorok*), az *éjszakai felügyelők*, a

kapunál szolgálatot teljesítők (*vigilek*), az osztálytanítói tisztséget betöltő legidősebb diákok, a *praeceptorok*, akik például erkölcsi szabályokat értelmeztek, magyaráztak a hét meghatározott napjain, és ezeket szigorúan be is tartatták a fiatalabb korosztállyal. A diákönkormányzat szerve, a *sedes*, a hétvégi közös áhítat, vagyis a *preces* a kollégiumi élet gyakorlatához tartoznak. Nevelési szempontból fontos még a *szobafőnöki rendszer*, amelyben egy vagy két felsőbb éves diák felel a szoba rendjéért, és megszervezi, illetve irányítja a szobaközösség életét. A kollégium történetében sajátos szerepet tölt be még a *diákok énekkara*, a *kántus*. A kollégium tehát olyan közösség, ahol a közösségben rejlő erő segítségével nemcsak a felnőttek, hanem az ifjúság is neveli, sőt tanítja a nála fiatalabb generációt a református értékrendre, a puritánságra.

5. Az önképzőkörök szerepe

A protestantizmus térhódítása lehetőséget adott a kritikus gondolkodás, a vitaszellelem elterjedéséhez. A tényként kezelt tételek, a dogmák megkérdőjelezése egyben a tudományos gondolkodás alapjai is. A református iskoláztatásnak az az egyik sajátossága, hogy teljes világképet igyekszik nyújtani diákjainak, s ezért alternatívákat, választási lehetőségeket kínál fel, vagyis nem kész világnézetet. Egyértelműen közli a református nézeteket, de a tanuló személyesen dönthet, hogy elfogadja-e azt, vagy pedig nem.

A református nevelésügyben mindenekelőtt az önképzőkörök biztosították a vélemények ütköztetésének lehetőségét a diákok számára. A *disputa*, a *nyilvános vita* a reformáció óta meghatározó része a protestáns életvitelnek. A református pedagógiai gyakorlatban kulcsfontosságú, hogy a tanulók önálló véleménnyel rendelkezzenek, és azt megfelelő keretek között képviselni is tudják.

6. A segítyezés, támogatás és az egyenlő bánásmód gyakorlása

A szigorúság és a katonás fegyelem mellett nagy hangsúlyt kapott az elesettebb sorsú gyermekek felkarolása is. A jobb módú református diákok juttatásából a szegényebb tanulók is részesültek. Így tehát pénzsegélyt, évente ruhatámogatást, továbbá úgynevezett cipősegélyt (napi 2 cipót, bizonyos diákok pedig 4 cipót) kaptak, és részesedhettek tanulmányi átlagtól függő ösztöndíjban is, amely lehetett hazai és külföldi.⁶

⁶ Ld. Bognárné Kocsis Judit: Református történelmi hagyományok az informális tanulás és az esélyegyenlőség érdekében. In: Golubeva Irina (szerk.): *A kulcskompetenciák fejlesztése a formális, a nem formális, valamint az informális tanulás során a társadalmi kohézió és esélyegyenlőség biztosítása érdekében*. Tanárok Európai Egyesülete, Veszprém 2014, (117–125) 120. Bognárné Kocsis Judit: *A vallásos nevelés irányelvei Karácsony Sándor művei alapján*, 28.

A magyar református iskolák oktatási-nevelési gyakorlatának hagyományai

Az oktatás első feléve március 19-től (József naptól) október 9-ig (Dénes napig) tartott. A második félév október 9-től március 19-ig. Az oktatási órákat délelőttre és délutánra osztották be: 3 órát tartottak délelőtt és 3-at délután. Kivétel volt szerda és szombat, amikor csak 2-2 órát tartottak. A nyári szünet egy hónapig tartott, de hétköznapokon ilyenkor is volt 1 óra gyakorlás, tanítás. Az őszi szünet 2 hétig tartott a szüretre való tekintettel, továbbá még kétszer volt 1-1 hét vakációjuk a tanulóknak. A nagyobb ünnepeken nem volt oktatás. Ezen a napokon templomba kellett menniük a diákoknak, és a következő tanítási napon kikérdezték őket a prédikáció tartalmáról. Az oktatás alapvető módszere a gyakorlás volt.

A diákok tanulmányi teljesítményeik alapján ültek a padokban, tehát minél jobb eredményeket értek el, annál előbbre ülhettek. A sorrendről a tanítók döntöttek, és a diákoknak el kellett fogadniuk a döntésüket.

A református iskolákban a tehetséggondozásnak két formája, munkamódszere élt. Az egyik a *provocatio* (kihívás) volt: a jobb tanulók között az a szokás alakult ki, hogy a hátrébb ülő, azaz kisebb tanulmányi eredményt teljesítő diák versenyre hívta ki az előtte ülő társát, hogy előbbre juthasson. Ez a szokás főként a latin tantárgy esetében volt jellemző. A tehetséggondozás másik formája pedig a *supplicatio* (termény- és adománygyűjtés) volt: az idősebb tanulók elmentek a kollégiumtól távolabbi gyülekezetekbe, és pénzt gyűjtöttek. Az összegyűjtött adományok 80%-át a kollégiumnak adták át, hogy ezáltal ők is támogassák annak működését. Útjaik során rengeteg tapasztalatot szereztek, információkhoz jutottak az ország helyzetét illetően, népi műveltségre tettek szert, amelyet megosztottak társaikkal is (pl. népdalokat, új költeményeket stb.).

Református hagyományok Karácsony Sándor pedagógiájában

Karácsony Sándor életébe és tevékenységébe, amint azt életrajzi adatai is alátámasztják, szervesen beépülnek a református hagyományok. Ő is a református iskoláztatás sajátosságainak hatásai alatt formálódott, hiszen 1897–1902 között a földesi református népiskola tanulója, majd 1902–1910 között a Debreceni Református Kollégium diákja volt. Ő is peregrinált, ugyanis 1911 és 1912 között Genfben, 1912 és 1913 között Münchenben és Bécsben, 1913 és 1914 között pedig Bécsben és Grazban volt vendéghallgató. Ekkor került kapcsolatba a Wilhelm Wundttal és néplélektani kutatásaival, amelyek nagy hatást gyakoroltak rá, és arra motiválták, hogy maga is kutatómunkát végezzen. Wundt hatását Karácsony Sándor nyelvértelmezésében is felfedezhetjük. Nála viszont a nyelv tágabb kategória, mint Wundtnál. Wundt szerint a tudomány az

egyéni teljesítmények összessége, míg Karácsony szerint a nyelv része, ugyanis a nyelv valójában egyetlen jelentésű jelrendszer.⁷

„A nyelv a kultúra formális eleme, társaslelki értelem, pedagógiailag az egész didakszis.”⁸

Pedagógiájának alapját az a szemlélet hatja át, hogy minden nevelés nyelvi jellegű, vagyis a cél: embertársaink megértése.

„Minden nyelv kollektív tény, szociális vonatkozású társaslelki tevékenység. Az anyanyelv is.”⁹

A fenti idézet Karácsony Sándor társaslélektanon alapuló nevelési rendszerének egyik vezérgondolata. A neveléstudomány társaslélektani alapjainak első része a nyelvi nevelés, amelyben annak társaslélektani alapon való működését mutatja be.

Karácsony Sándor azt a nézetet képviseli, hogy a református iskolák működőképességének feltétele a református közösség, illetve a református emberek, „akikben a szolgálatnak és az áldozatnak lelke” ég,¹⁰ és azt hangsúlyozza, hogy a református iskola nem ott van, ahol az az intézmény nevében megjelenik, vagy ahol azt épület oldalán feltüntetik, hanem ott, ahol a református ember elfogadóan, megértően viszonyul a másik emberhez, akár tanár, akár tanuló, akár református, akár nem. Ahol ő tanított, ott Isten kegyelméből református volt az iskola, mert ő maga reformátusként viselkedett.¹¹

A Bibliában több helyen is olvashatunk az adakozás fontosságáról (Péld 21,26; 2Kor 9,7; 1Tim 6,18). A református iskolák talpon maradásának az adakozás a záloga, vallotta Karácsony Sándor, s ezt a következő sorai is szemléltetik:

„Az én diákkoromban még nagyon vastag könyv volt a református gimnázium év végi nyomtatásos Értesítője, sokkal vastagabb, mint a többi intézeteké. Százakra menő alapítvány részletes felsorolása tette olyan vastagga.”¹²

A reformátusok a Bibliában foglaltakat elfogadva megértették, hogy össze kell fogniuk, de nemcsak a felnőtteknek, hanem a tanulóknak is az egymás segítése, felkarolása érdekében. Karácsony Sándor ezért hangsúlyozta a kétfilléres hagyomány felélesztését, amely azt jelentette, hogy minden diák hetente két fillért ad zsebpénzéből társai megsegítésére. Ez a habitus jó alapot biztosít az önkéntes adakozás gyakorlattá válásához. A támogatás lehetőségéhez azonban meg kell teremteni a támogató anyagi háttérét is, s ehhez elengedhetetlen a

⁷ Karácsony Sándor: *Magyarság és nevelés*. Áron Kiadó, Budapest 2003, 229.

⁸ Karácsony Sándor: *Magyar nyelvtan társaslélektani alapon*. Exodus, Budapest 1938, XIX.

⁹ Uő: *Ocsúdo magyarság*. Széphalom Könyvműhely, Budapest 2002, 141.

¹⁰ Uő: *A magyarok Istene*, 172.

¹¹ Uő: *Magyarság és nevelés*. Áron Kiadó, Budapest 2003, 179.

¹² Uő: *A magyarok Istene*, 171.

szorgalmas, tevékeny élet. Tehát Karácsony Sándor kiemeli a munka jelentőségét, az Isten dicsőségére történő folytonos tenni akarást. Példaként svájci milliomosok életét mutatja be, akik fiatalon egy református szeretetház működtetési költségének fedezésével kívántak segíteni egyházuknak, ennek biztosításához azonban természetesen sokat és kitartóan kellett dolgozniuk. Karácsony Sándor szerint az ilyen tevékeny adakozók a lélek emberei. Ez a szemléletmód és magatartás különbözteti meg őket azoktól a gazdagoktól, akik csak a saját vagyonuk gyarapítására törekedtek.¹³

A református pedagógusok is elkötelezettek voltak a nélkülöző tanulók iránt. Baksay Sándor például sokszor vásárolt számukra péksüteményt fizetéséből.¹⁴ A református iskolarendszer sajátossága lehetővé tette, hogy a szegényebb sorsú tanulók is felemelkedhettek Európa minőségi, szellemi élvonalának szintjére.

Karácsony Sándor már az 1920-as évek elején felismerte a magyar népi kultúra jelentőségét, és mindent megtett annak népszerűsítéséért. Már egyetemista korában falukutatást végzett Wilhelm Wundt hatására, és néplélektani szempontból vizsgálta szülőföldje, Földes község kilenc szomszédtelepülését. Helyi kutatómunkájának eredményeképpen 1941-ben jelent meg *Pér község és plébánia története* című könyve.¹⁵ Karácsony Sándor hitte, látta a népi kutatások értelmét, és mindent megtett azért, hogy másokat is erre buzdítson.¹⁶

Karácsony Sándor neve összefonódott a regős cserkészettel, mivel sokat tett népszerűsítésért a fiatalok körében. A mozgalom célja a népi kultúra terjesztése volt, ami gyakorlatilag a mai honismeret, néprajz tantárgyak felkarolását jelentette. 1929-ben társkiadója a cserkészszövetség gondozásában megjelent *101 magyar népdal* című kötetnek. 1930-ban jelenik meg a *Regős Káté*, amelynek szerkesztője és több fejezet írója is volt. Karácsony Sándor színpadi darabokat, jeleneteket is írt cserkészeknek, fiataloknak, pl. a *Gergely bácsi levéltel* című jelenetet cserkészek előadásában mutatták be 1930-ban, de hasonló célkitűzésű a *Pásztortüzek* című két egyfelvonásos darabja is. Hangsúlyozta, hogy a tanulóknak kutató, gyűjtő munkára kell bátorítani a magyar népi kultúra megismerése, megértése érdekében. A regős cserkészlet lényegében célzott országjárás volt, ugyanis a fiatalok elmentek az ország egyes vidékeire, és ott népi kultúrával kapcsolatos anyagokat gyűjtöttek, például népművészeti használati tárgyakat, az adott tájra jellemző meséket, dalokat és szokásokat. A tevékenység eleinte a néptáncra és a népdalok gyűjtésére irányult, de ennek köre később kibővült, és

¹³ Ld. Bognárné Kocsis Judit: *Karácsony Sándor pedagógiai modellje és recepciója a református felsőoktatásban*, 44–45. Uő: *A vallásos nevelés irányelvei Karácsony Sándor művei alapján*, 28.

¹⁴ Szabó Sándor: Baksay Sándor pedagógiai hitvallása. In: Pompor Zoltán (szerk.): *Református Pedagógus Identitás. Református Pedagógiai Intézet*, Budapest 2008, (131–136), 136.

¹⁵ Karácsonyi Sándor: *Pér község és plébánia története*. Győregyházmegye Alap Nyomdája, Győr 1941; második kiadása: Mezőörs 1998.

¹⁶ Bognárné Kocsis Judit: *Karácsony Sándor pedagógiai modellje és recepciója a református felsőoktatásban*, 63.

egyre inkább általánossá vált. A regős cserkészetet a magyar táncház mozgalom elődjének tartják.

Karácsony Sándor rendkívül időszerűnek tartotta az ifjúkorral felmerülő problémákat. Az ifjabb felnövekvő nemzedék elutasítja az idősebbek magyarázatait, nem akarja megérteni céljait. Ezt viszont úgy lehet feloldani, ha párbeszéd alakul ki köztük, ha a fiatal szabadon felfedezheti, kutathatja az előző generációk értékeit. Így önszántából érti meg őket, és viszonyul hozzájuk, ez pedig hatással lesz viselkedésére és társas kapcsolataira is.

Karácsony Sándor tisztában volt azzal, hogy az állami iskolák nem feltétlenül kollégiumi rendszerben működnek. Mivel a gyakorlatban és elméletben is ismerte az internátus előnyeit, műveiben gyakran hangsúlyozza, mennyire fontos, hogy a diák ne csak a tanítási órán, hanem azon kívül lazább, kötetlenebb légkörben is találkozzék tanáraival. Kiemeli, hogy egy igazi pedagógus nemcsak az iskolában, hanem valamilyen ifjúsági szervezetben is dolgozik.¹⁷

A református nevelő személye

Amint már említettük, Karácsony Sándor szerint a pedagógusnak folyamatosan képeznie kell magát, s emellett közlékenynek, gondolkodónak, jól felkészültnek kell lennie, mindig igyekeznie kell példát mutatni és tudásának legjavát adni. Fontosnak tartja a tananyag átadását, de helyteleníti az oktatás szót, mivel az felülről jövő, egyirányú cselekvést feltételez. Elutasítja a diktatórikus vezetést, és a tanítás-tanulás folyamatának demokratikus, egymást elfogadó, nevelői jellegét hangsúlyozza, mivel csak így alakulhat ki növekedés, fejlődés.¹⁸

A református nevelőnek az a feladata, hogy a tanulókat egész emberré nevelje. Ehhez a feladathoz nagy felkészültséggel kell rendelkeznie. Karácsony Sándor szerint tájékozottnak, bölcsnek, minden kérdés itányában nyitott nevelőnek kell lennie, vagyis magasabb szellemi tudásával, értékrendjével, viselkedésmintáival mind szellemi, mind erkölcsi értelemben példaképként tanítványai felett kell állnia. Tanártípusait az egyéniség különbözősége alapján alkotta meg:¹⁹

1. a tudást képviselő tanárok nagy tudású pedagógusok, de hatásuk közvetett;
2. a tudást átadó, közvetítő tanárok tudásukat akarják megosztani a diákokkal;
3. az iskolaszervező tanárok sajátjukként tekintenek az iskolára, és mindent megtesznek annak jobbítása, eredményessége, talpon maradása érdekében.

Nézete szerint a pedagógusok a legtökéletesebbnek, a legokosabbnak hiszik magukat, a reformátusságukról pedig elfeledtköznek, vagy legalábbis elhanyagolják azt. De mégis bizakodó, és hiszi, hogy legalább a református iskolákban jobb vagy jobbítható a helyzet.

¹⁷ Karácsony Sándor: *Ocsúdó magyarság*, 38. és 76.

¹⁸ Bognárné Kocsis Judit: *Karácsony Sándor pedagógiai modellje és recepciója a református felsőoktatásban*, 67.

¹⁹ Ld. Karácsony Sándor: *A magyarok Istene*, 170.

„Ha én akkor csak kinevezett állami tanár lettem volna, nyugton maradok, hiszen felettes hatóságom nem óhajtott tőlem a rendkívüli állapotra való tekintettel egyebet, bölcsen tudom. Meséltem azonban már, sőt ismételten utaltam volt is rá, hogy egy másik törvényt is éreztem az én tagjaimban, melyet valószínűleg az anyatejjel szívtam magamba, lévén édesanyám kálvinista prédikátorok sarjadéka a 16. század vége feléig visszamenőleg.”²⁰

A mélyen hívő Karácsony Sándor értelmezésében a nevelői munkát a magasabb rendű szellemi szinten megvalósuló szeretetnek, krisztusi szeretetnek kell áthatnia. A nevelő és növendéke egyenrangú felek, de a nevelőnek tudása, bölcsessége, erkölcsi tartása miatt van tekintélye az ifjabb generáció előtt. Tehát filozófiája szerint a pedagógiai viszonynak mindenképpen pozitív, eredményes, közös tevékenységről kell szólnia, ahol a növendék aktívan vesz részt saját művelődési folyamatában.

A nevelés során tapasztalható sikertelenség két oldalról közelíthető meg. Az egyik megközelítés a nevelő személye, a másik a nevelő és a növendék közt kialakult viszonyban keresi a probléma gyökerét. Amennyiben a pedagógus felismerte kudarcát, változtatnia kell módszerén, és rugalmasan, nyitottan kell kezelnie a kialakult helyzetet. Ehhez azonban reflektív gondolkodásra, állandó önképzésre van szükség.

Amennyiben a tanár és tanuló közötti viszony okozza a sikertelenséget, vagyis nem alakult ki közöttük valódi kommunikáció, abban az esetben meg kell találni a közös nyelvet, alkalmazkodni kell fejlettségükhöz, érdeklődésükhöz, és akkor remélni lehet a várt hatást.²¹

A református teológiai alapokon nyugvó nevelés lehetőségei

Karácsony Sándor a mai keresztyén nevelés része is, hiszen jelentősen hatott a pedagógia elméletére és gyakorlatára: idéznek tőle, hivatkoznak rá, és úgy tekintenek rá, mint aki a református nevelésért, a protestantizmusért sokat tett neveléstudományi szakemberre.²² Pedagógiájában egyértelműen felfedezhetők a teológiai alapok. Hadd, soroljuk fel ezeket.

a) *A krisztológikus interperszonális látásmód*

Karácsony Sándor Karl Barth-hoz (1886–1968), a svájci protestáns teológushoz hasonlóan vallotta Jézus Krisztus tanításának fontosságát. Barth hangsúlyozta a bibliai tanítások elsőbbségét, és szembeszállt a német nemzeti ideológiával, a fasizmussal. Az 1955-ben először megjelent *Ember és embertárs* című könyvében olyan látásmódról olvashatunk, amely a Karácsony Sándoréhoz hasonló.

²⁰ Karácsony Sándor: *A csucsa front. Egy tanár és egy osztály története*. Nis Kiadó, Kolozsvár 1998, 42.

²¹ Bognárné Kocsis Judit: *A vallásos nevelés irányelvei Karácsony Sándor művei alapján*, 35.

²² Bognárné Kocsis Judit: *Karácsony Sándor pedagógiai modellje és recepciója a református felsőoktatásban*, 91–92.

„A humanitásnak mint találkozásnak a beszéd képezi az alapját. És a beszéd itt az őszinte beszédet jelenti, a kölcsönösen őszinte beszédet, az őszinte beszéd kölcsönös elfogadását [...]”²³

b) A bibliai mester és tanítványa viszony mintája

A Karácsony Sándor pedagógiájában megjelenő nevelő és növendék kapcsolat a bibliai mester és tanítványa viszony mintája (például a fiatalok a kötetlenebb beszélgetések alkalmával is számtalan dolgot tanulhatnak meg). Ennek a tanár és diák közötti kapcsolatnak további jellemzője a tanítványi kör „kiepítése”. Karácsony Sándor tanítványi körének alapját az általa szervezett bibliakör adja. A fiatalok olyan igemagyarázatokat hallanak az iskolai oktatás utáni találkozások rendjén, amelyek eligazítják őket életvitelük és munkájuk tekintetében. Mint „mester” bibliaolvasó kalauzt szerkesztett számukra, amely alapján a kálvini tanok szerinti folyamatos igeolvasást is gyakorolhatták. Ezt később átvette a református zsinat.

c) Önképzőkör és a szociálisan rászorultak megsegítése

A debreceni református kollégiumi diákévek során elsajátított szemléletmód és tapasztalat maradandó hatást gyakorolt rá, és ezért maga is igen fontosnak tartotta az önképzőköri tevékenységet, illetve a szegények, a szociálisan rászorultak megsegítésének gyakorlatát.

d) A mellérendelő viszony

A teológiai alap mellett szól a mellérendelő viszony is, hiszen Isten előtt minden ember egyenlő, tehát nincs helye a személyválogatásnak: mindenkit el kell fogadni, mindenkinek esélyt kell biztosítani kortól, nemtől függetlenül.

e) A szeretet és a nevelés összefüggése

Karácsony Sándor műveiben több helyen is hangsúlyozza a szeretet jelentőségét, elsőbbségét az oktatás és a nevelés során. Íme egy példa:

„És ahogy ott ültek, álltak, szaladgáltak, hemperegtek, verekedtek, nevettek, fecsogtek és kiabáltak, hirtelen úgy rémlett, mintha összekulcsolták volna a kezüket és el kezdtek volna hangosan rimánkodni: – Szeretni tessék bennünket egy kicsit, tanár úr, kérem szépen.”²⁴

Összefoglalás

A református nevelés és oktatás történelmi hagyományainak és Karácsony Sándor munkásságának rövid áttekintése után kijelenthetjük, hogy a református iskoláztatás hagyományai beleépültek Karácsony Sándor pedagógiájába. Az évszázadok során formálódott református pedagógia jó alapot teremtett és teremtett a diákoknak tudásuk kiszélesítésére és a közösségi magatartás kialakítására.

²³ Barth Károly: *Ember és embertárs*. Európa Kiadó, Budapest 1990, 93.

²⁴ Karácsony Sándor: *A csucsai front. Egy tanár és egy osztály története*, 7.

A széles spektrumú koncepció hatékonyságát több neves református tudós igazolja. A bibliai alapon nyugvó mellérendelő viszony kialakítása embertársainkkal mindenki számára megadja a lehetőséget, hiszen egyenlő mértékben fogad el és tiszteli a másik embert.

Karácsony Sándor koncepciója és tevékenysége azt szemlélteti, hogy a protestáns elveket miként lehet alkalmazni a gyakorlatban. Ő arra törekedett, hogy példát mutasson a neveltjeinek, és hogy tanúbizonytságot tegyen református hitéről. Tevékeny közösségi ember volt, aki nagy hatást gyakorolt tanítványi körére. Ezért szellemi örökségének ápolását több egyesület, intézmény, műhely fontosnak tartja napjainkban is. Ezeknek alapítói között megtalálhatjuk egykori tanítványait, de már azt újabb tanítványi csoport is.

Felhasznált irodalom

- Barth Károly: *Ember és embertárs*. Európa Kiadó, Budapest 1990.
- Bognárné Kocsis Judit: A vallásos nevelés irányelvei Karácsony Sándor művei alapján. In: Juhász György – Horváth Kinga – Árki Zuzana – Keserű József – Lévai Attila – Šeben Zoltán (szerk.): *A komáromi Selye János Egyetem 2015-ös „Innováció és kreativitás az oktatásban és a tudományban” Nemzetközi Tudományos Konferenciájának tanulmánykötete*. Teológiai és Humántudományi szekciók. Komárno, 2015, 25–35.
- Bognárné Kocsis Judit: *Karácsony Sándor pedagógiai modellje és recepciója a református felsőoktatásban*. OOK Press Kiadó, Pápa 2010.
- Bognárné Kocsis Judit: Református történelmi hagyományok az informális tanulás és az esélyegyenlőség érdekében. In: Golubeva Irina (szerk.): *A kulcskompetenciák fejlesztése a formális, a nem formális, valamint az informális tanulás során a társadalmi kohézió és esélyegyenlőség biztosítása érdekében*. Tanárok Európai Egyesülete, Veszprém 2014, 117–125.
- Karácsony Sándor: *A csucsai front. Egy tanár és egy osztály története*. Nis Kiadó, Kolozsvár 1998.
- Karácsony Sándor: *A magyarok Istene*. Széphalom Könyvműhely, Budapest 2004.
- Karácsony Sándor: *Magyarság és nevelés*. Áron Kiadó, Budapest 2003.
- Karácsony Sándor: *Magyar nyelvtan társaslélektani alapon*. Exodus, Budapest 1938.
- Karácsony Sándor: *Ocsúdi magyarság*. Széphalom Könyvműhely, Budapest 2002.
- Karácsonyi Sándor: *Pér község és plébánia története*. Győregyházmegye Alap Nyomdája, Győr 1941; második kiadása: Mezőörs 1998.
- Kálvin János: *A genfi egyház kátéja, azaz a gyermekeknek Krisztus Tudományában való oktatására szolgáló formula*. A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 1998.
- Szabó Sándor: Baksay Sándor pedagógiai hitvallása. In: Pompor Zoltán (szerk.): *Református Pedagógus Identitás*. Református Pedagógiai Intézet, Budapest 2008, 131–136.